

אגדת ה'נס

הרחבות וכיווני מחשבה על אגדות התלמוד, סביב הדף היומי >> יז-כג כסלו התשעו >> סוטה לח-מב

נושאי השבוע: כהנים, מלך, שררה

רב גדול מול אולם ריק: על הלכה, אגדה ודו-שיח *נקודת מוצק בסוסי*

רבי אבהו ורבי חייה בר אבא איקלעו לההוא אתרא. רבי אבהו דרש באגדתא, רבי חייה בר אבא דרש בשמעטא. שבקוה כולי עלמא לרבי חייה בר אבא ואזול לגביה דר' אבהו. חלש דעתיה.

רבי אבהו ורבי חייה בר אבא נקלעו למקום אחד. רבי אבהו דרש באגדה, רבי חייה בר אבא דרש בהלכה. עזבו כולם את רבי חייה והלכו לרבי אבהו. חלשה דעת רבי חייה. אמר ליה: אמשל לך משל, למה הדבר דומה? לשני בני אדם, אחד מוכר אבנים טובות ואחד מוכר מיני סידקית; על מי קופצין, לא על זה שמוכר מיני סידקית? כל יומא הוה מלוה רבי חייה בר אבא לרבי אבהו עד אושפיזיה, משום יקרא דבי קיסר; ההוא יומא אלויה רבי אבהו לרבי חייה בר אבא עד אושפיזיה. ואפילו הכי לא איתותב דעתיה מיניה.

בדרך כלל, רבי חייה היה מלווה את רבי אבהו עד המקום שבו הוא מתארח, לכבוד הקיסר שאינו הוא מקושר; באותו יום ליווה רבי אבהו את רבי חייה, אך זה לא הצליח לפייס את דעתו. (מ א)

גם כשרוצים לקבל את הנהגות חכמינו ללא שיפוט וביקורת, לפעמים נראה שאין ברירה. אחד משני גיבורי הסיפור בוודאי טעה. אם רבי אבהו פייס כראוי □ מדוע רבי חייה בר אבא לא נרגע? ואם מוצדקים רגשותיו של רבי חייה, ותנחומיו של רבי אבהו הם תנחומי הבל □ למה רבי אבהו לא מצא דרכים מוצלחות יותר לפייס?

אפשר לקרוא את האגדה כביקורת על אחד משני האמוראים, אך אין הכרח. ייתכן מצב שבו שני אנשים לא יצליחו לשכנע זה את זה, ושניהם יהיו צודקים □ אם הם מדברים במישורים שונים.

ניסיון הפיוס של רבי אבהו הוא כפול: ממשיך משל ועושה מעשה. עובר מאגדה להלכה. הוא מנסה להרגיע דרך משל כי זה מה שהוא יודע לעשות, לחדור ללב דרך סיפור. אך הוא מזהה שהכלי הזה אינו פועל על חברו, איש ההלכה. באצילות נפש, רבי אבהו מתאמץ ומשנה את דרכו. מדבר ללא מילים, בשפת המצוות. שפה שלפעמים אנשי האגדה אינם יודעים

לדבר בה. רבי אבהו נכנס לראש של רבי חייה „אנחנו רבים, כועסים, מנסים ומביע את המסר שלו דרך מצוות הליווי. הליכה פשוטה, אך מבטאת מחילה על כבוד, רצון להשיב לרבי חייה את כבודו הגזול.

אך גם הניסיון הזה לא צלח. עם כל הכבוד למאמצי איש האגדה, יכולתו ללבוש בגד הלכתי עדיין מוגבלת. ייתכן שבעולם ההלכה מעוות לא יוכל לתקן. מי ששפך חלב לסיר בשרי יכול להתנצל ארוכות, אך הסיר יישאר טרף. רבי אבהו מנסה לפנות אל הנפש, אבל הנפש של רבי חייה בר אבא הולכת אחר המעשה, ואת המעשה אין להשיב.

הנטייה לסיים סיפורים בסוף טוב לא הייתה קיימת בספרות חז"ל. הסיפור נחתם בטעם מר, בצלקת כואבת שנשארת על בשרם של שני הצדדים. אנו, הקוראים, נשארים עם שני העולמות □ ההלכה והאגדה. עם הרוח הכובשת את ההמון אך אינה מצליחה לפייס לב אחד, ועם המעשה העוצמתי שאינו ניתן לשינוי וסובל מבידודות. באופן כללי, רובנו חיים בעולמות שונים זה מזה: לומדים יחד, עובדים יחד, גרים יחד ומקיימים משפחות יחד, לפעמים מבלי להבחין בפערי השפה בינינו. לפעמים אנו רבים, כועסים, מנסים לשכנע, ואיננו מבינים מה הופך את השיחה האינטליגנטית בינינו לדו-שיח של חרשים. אם נדע לכוון את היחס שלנו לאחר על פי התדר שלו, או לפחות לדעת לשתוק כשזה לא מצליח, נוכל ליצור קשר. לשדר על אותו גל, לכוון חיים משותפים.

סוגיות השבוע

נושאי האגדות בסוסי

השבוע

והציונים והסוסי

שמאחריהם

ברכת כהנים: מעלת ברכת כהנים | הברכה שלפני והתפילה שאחרי | השפעת הכהנים על העם בתוך ומחוץ לבית הכנסת | אין מחיצה בין ישראל לקדוש ברוך הוא

שררה: אימת הציבור על המנהיג

מעמד הקהל: כבודו של המלך | אגריפס במעמד הקהל—שאלת יכולת של מלך למחול על כבודו בשביל כבוד התורה, שאלת כבוד המלך אף שייחוסו כיהודי אינו מושלם

חנופה: חומרת החנופה לאנשי מעלה ושררה, בירור למי מותר להתחנף

אנשים שאינם מקבלים פני שכינה: ריחוקם של ליצינים, חנפנים, שקרנים ומדברי לשון הרע מהשכינה

על המיזם:

אגדה היום בא לתת מענה לאנשים שרוצים להרחיב מעט (אבל רק מעט) בלימוד אגדה. הוא מבוסס על הפלטפורמה של הדף היומי, ומאפשר ללומדי הדף היומי להעמיק מעט באגדות של השבוע, אך מיועד לכל מי שמעוניין להציץ לעולמם של חז"ל.

המיזם כולל עלון המופץ באינטרנט וקבוצת לימוד וירטואלית בפייסבוק. עומד מאחוריו צוות בוגרי ישיבות הסדר, שמזמין את כל מי שרוצה להצטרף לשורותיו.

אגדה היום

מי מאיים על רבנו בחיי? קלאסי מספחות פרישני האלצה

אמר רבי יצחק: לעולם תהא אימת צבור עליך, שהרי כהנים פניהם כלפי העם ואחוריהם כלפי שכניה. (מ א)

רבנו בחיי בן אשר, כד הקמח, ערך "ירשות"

"מי זאת הנשקפה כמו שחר... אי מה חמה ולבנה אין להם אימה, יכול אף ישראל כן? תלמוד לומר: איומה כנדגלות, כדגלים של מעלה שיש להם אימה, שנאמר: וגביהן וגובה להם ויראה להם" (שיר השירים רבה). והנה שלמה קרא בכאן לכנסת ישראל איומה כנדגלות, ולמדנו מתוך המדרש הזה שישראל יש להם אימה כמלאכי השרת...
ואם כן כל מי שמדבר בפניהם צריך לנהוג בהם אימה ולשום יראתם על פניו. ואפילו הכהנים שהם זרעו של אהרון שהברכה מסורה בידם לברך את ישראל, מצינו שהיו כפופין לישראל והייתה אימת הציבור עליהם, שכן דרשו ז"ל במסכת סוטה: לעולם תהא אימת הציבור עליך, שהרי כהנים נושאים בפניהם כלפי העם ואחוריהם כלפי הקודש...
ואם מי שהוא מזרע אהרון ויש לו כתר כהונה היה כפוף ומשועבד לציבור ועליו לנהוג אימה בציבור, כל שכן מי שאינו כהן. ואפילו ישראל כמוני היום שיש לי לנהוג כבוד ואימה בציבור ושלא לדבר בפניהם אלא ברשות.

נקודות למחשבה

שאלות לבין ולמחשבה
(בהית. בפסק, בתור
הסופר או השליח בהסיס)
סביב הסוגיות

כלום יש לך עבד שמברכין אותו ואינו מאזין: איזו כניעה לקב"ה עדיפה – מענה שמבטא הכנעה או שתיקה מוחלטת? איזו ענווה בפני בני אדם עדיפה – שותפות או התבטלות מוחלטת?

אם אתם שומעין לי – אחי אתם, ואם לאו – עמי אתם ואני רודה אתכם במקל: מה היחס הנכון בין המנהיג לעם? מי מאיים על מי, ועד כמה?

חולקין כבוד לתלמיד במקום הרב... משום כבודו דכהן גדול: כשמעבירים את ספר התורה לכהן או למלך דרך כל בעלי הדרגות שמתחתיו – זה מוסיף לכבודו. כיצד, בחיים, נתינת כבוד לאחרים מוסיפה כבוד גם לנו?

מלך שמחל על כבודו אין כבודו מחול... מצווה שאני: האם מלך רשאי להפחית מכבוד עצמו? ומה בנוגע לנבחר ציבור?

גבר אגרופה של חנופה: האם, בשעת הצורך, מותר לדבר בכבוד ובהערכה כלפי אנשים שאינם ראויים?

רבנו בחיי בן אשר (מגדולי הראשונים, כתב את פירושו רבנו בחיי על התורה, אבל לא כתב את "חובות הלבבות" □ את זה כתב רבנו בחיי אבן פקודה) לכאורה אינו מוסיף הרבה על האמרה ממסכת סוטה, ובכל זאת דבריו אינם מובנים מאליהם.

במבט פשוט, נראה שהגמרא מדברת באופן כללי על היחס בין מנהיגים לציבור שתחתיהם. מערכת יחסים כזו אמורה להתקיים בכל עם נורמלי: לכל מנהיג באשר הוא מומלץ לנהוג בכבוד כלפי הציבור שלו, ולא לזלזל בהם, אם כי אולי המילה "אימה" אולי נשמעת מוגזמת קצת.

אבל רבנו בחיי רואה את האמירה הזאת אחרת לגמרי. אולי הוא אינו מקבל את המושג "אימת ציבור" כפשוטו, כי בהמשך דבריו (שלא הובאו כאן) הוא אומר שרק יראה מהקב"ה לגיטימית, או יראה מגורמים אנושיים שדרכם הוא מתגלה. על כן מפרש רבנו בחיי שלא מדובר על סתם ציבור, אלא דווקא על עם ישראל. ציבור בישראל הוא קדוש, דומה למלאכי השרת, השכינה שורה עליו. אם כן, מנהיג בישראל אמור לכבד את נתיניו לא משיקולי תועלת פוליטית, אלא מפני שהם קדושים. הם אינם סתם קבוצת אנשים שאפשר לעשות איתם מה שרוצים, הם הרי בסיס לגילוי שכינה, ולכן חשיבותם אינה פחותה מחשיבותו.

דבריו של רבנו בחיי מוסיפים נדבך משמעותי לכל הסוגיה: היא עוסקת בבעלי מעמד ושררה בישראל, כהנים ומלכים, אבל מסתבר שיש בה עוד גורם לא פחות מכובד □ העם עצמו. מושגים כמו דמוקרטיה עדיין לא תפסו אז כל כך, אבל אולי יש פה תשתית לערך רצון העם, בגוון מיוחד המתאים דווקא לעם ישראל ונובע מקדושתו.

כמו בסוגיה, שנעה בין כבודם של הכהן והמלך ובין הצורך בענווה, גם רבנו בחיי מגלה ענווה. הוא אינו מביע ביקורת נגד מנהיגים וראשי קהילות מסוימים, אלא מיישם את הדברים בראש ובראשונה על עצמו: "ואפילו ישראל כמוני היום שיש לי לנהוג כבוד ואימה בציבור ושלא לדבר בפניהם אלא ברשות".

כלי עבודה כשאגדה מובאת בהקשר הלכתי, כדאי למצוא את הקשר הפנימי בין ההלכה לאגדה.

האגדה שבעמוד הקודם (על הלכה ואגדה) היא אחת משלוש אגדות המובאות אגב הלכה שאמר רבי אבהו: הוא חשב שבברכת כהנים עדיף שהציבור יגיד פסוקים – כעבד העונה כשמברכים אותו, וכשראה שרבי אבא מעכו אינו אומר אותם – הבין שעדיף להיות כעבד ששותק.

נראה שהקשר לאגדות שלאחר מכן הוא אסוציאטיבי, גם הן מדברות על ר' אבהו ור' אבא מעכו, אך אפשר לזהות את העיקרון המשותף להן: מה שנראה כענווה אינו ענווה אמיתית (באגדה המובאת לעיל, למשל, רבי אבהו מנסה לגלות כניעה בפני רבי חייא ואינו מצליח). עיון בסוגיה מראה כי שני העולמות, הלכה ואגדה, אינם רק מתנגשים אלא גם משלימים.